

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної освіти та психології

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

Психологічні особливості критичного мислення старшокласників,
які займаються творчістю

Виконала студентка групи П-4
спеціальності 053 Психологія
ІСМОІЛОВА Анастасія Михайлівна
Керівник: Дергач М. А.
Рецензент: Родіна Н. В.
Нормоконтроль: _____ Анастасія ЛАПТЄВА

Запоріжжя
2022

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 51 с., 2 табл. 3 рис., 20 джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження – критичне мислення старшокласників.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості критичного мислення старшокласників, а також сформулювати методичні поради щодо його розвитку .

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, узагальнення та систематизація наукових матеріалів з проблематики дослідження; емпіричні: бесіда, спостереження, діагностичні методи, математична обробка даних.

Критичне мислення – це науковий тип мислення. Іншими словами, це інструмент психіки, який відповідає за аналізування, синтез, оцінювання, встановлення послідовних та логічних зв'язків.

Дослідження останніх десятиліть, присвячених вивченню критичного мислення зазнали істотної популярності. Як стверджують фахівці, критичне мислення активізується через розв'язування проблемних задач. Саме суперечлива ситуація слугує пусковим механізмом критичного мислення. Однак цей механізм має свої важливі чинники та передумови, серед яких зв'язок критики та творчості.

Розвиток критичного мислення починається з дитинства, однак свого розквіту зазнає в підлітковому періоді – одному з найскладніших в житті особистості. На сьогодні вченими розкритий великий спектр аспектів розвитку мислення, однак вони не вирішують усього кола питань, пов'язаних з проблемою критичного мислення старшокласників. Тому питання його формування та виявлення необхідних для цього процесу механізмів набуває актуальності.

**КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ, СТАРШОКЛАСНИКИ, КРЕАТИВНІСТЬ,
ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ**

ВСТУП

Актуальність дослідження. Початок вивчення проблеми критичного мислення знаходимо в роботах Дж. Д'юї. Він називав критичне мислення рефлексивним і вважав його основним складовим стану сумніву. Однак на сьогодні більшість вчених вважає сутністю критичного мислення оцінку інформації реципієнтом (Т. Воропай, І. Загашев, С. Заїр-Бек, О. Тягло та ін.) [16].

Аналіз досліджень з проблеми вивчення критичного мислення показує, що важливою ланкою в його розвитку є вміння формувати логічну послідовність, аналізуючи та оцінюючи її об'єктивно. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює свої думки, ретельно перевіряє рішення, зважає на всі аргументи, виявляючи, тим самим, самокритичне ставлення до своїх дій. Критичність мислення значною мірою залежить від життєвого досвіду людини, різноманітності та глибини її знань. Критичне мислення допомагає людині формувати свій унікальний погляд на явища та процеси і, керуючись логікою, вибудовувати систему аргументації для доведення власних думок. Окрім цього, критичне мислення сприяє виявленню таких рис людини як допитливість, самостійність та соціальність.

Говорячи про складові критичного мислення, більшість дослідників вказують на те, що воно містить логічне, проблемне, творче мислення (Р. Пауль, Н. Плотнікова); емоційність, творчу уяву, ціннісні установки (Д. Халперн); мотиваційний, пізнавальний, діяльнісний та рефлексивний компоненти (Н. Туласинова) [4; 19]. І, хоча результатом критичного мислення є прийняття рішення, точка зору, постановка нової проблеми, за своєю сутністю воно не збігається з творчим мисленням. Відмінність критичного мислення від творчого полягає в тому, що творче не передбачає оціночного ставлення до інформації, вироблення нових ідей, які часто виходять за межі життєвого досвіду, норм і правил. Незважаючи на це, творче і критичне мислення розвиваються взаємообумовлено. Складність

чіткого розмежування понять критичного і творчого мислення підтверджують також І. Загашев та С. Заїр-Бек [7].

Вміння критично мислити розвивається з дитинства, однак зазнає активного розвитку в підлітковому віці. Критичність підлітків виявляється в тому, що вони не схильні все приймати на віру, вимагають логічного пояснення – чому необхідно чинити так, а не інакше. Це одне з найбільш фундаментальних вмінь, на якому будується мислення та поведінка особистості в цілому.

Особливу значущість у розвитку дитини має симбіоз критичного та креативного мислення, який набуває актуальності в підлітковому віці. Таке явище зумовлене становленням дитини як зрілої, самостійної особистості, перед якою постають завдання дорослого життя, а в шкільній програмі з'являються нові предмети, що потребують розвитку абстрактного та оригінального мислення. Критичне мислення дозволяє оцінювати та обробляти інформацію, а творче мислення (креативне), у свою чергу, генерувати ідеї щодо вирішення того чи іншого питання.

Отже, критичне мислення представляє складний аналітико-синтетичний процес пізнання, який характеризується логічністю, рефлексивністю та осмисленістю і потребує від людини набуття спеціальних когнітивних та творчих вмінь. Перспективним вважаємо подальше вивчення здатностей до критичного мислення учнів старшої школи, зокрема питання його взаємозв'язку з творчістю.

Об'єкт дослідження – критичне мислення старшокласників.

Предмет дослідження – критичне мислення старшокласників, які займаються творчістю.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості критичного мислення старшокласників, які займаються творчістю та визначити шляхи його розвитку в ході творчої діяльності.

У відповідності до поставленої мети було визначено наступні **завдання** дослідження:

1. На основі результатів аналізу наукових підходів щодо вивчення критичного мислення старшокласників визначити та охарактеризувати його структурні елементи.
2. Виявити та описати рівні сформованості критичного мислення та їх зв'язок з креативністю старшокласників, які займаються творчістю.
3. Розробити методичні поради шкільним психологам щодо розвитку критичного мислення старшокласників в ході творчої діяльності.

Методи дослідження. Розв'язання окреслених завдань зумовило використання комплексу взаємопов'язаних методів дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення та систематизація наукових матеріалів з проблематики дослідження;
- емпіричні: спостереження, діагностичні методи, математична обробка даних.

Методологічне підґрунтя дослідження:

- Концепція продуктивного мислення в наукових дослідженнях М. Вертгеймера, З. Калмикової, Дж. Чаффі, Т. Харсона, К. Тенка.

- Концепція креативності Дж. Гілфорда, Е. Торренса [10].

В дослідженні були використані такі діагностичні **методики**:

- Тест на діагностику креативності (Д. Гілфорд, модифікований: три субтести). Мета: діагностика креативності та творчого мислення [10].

- Тест на 6 типів логічного зв'язку. Методика «Складні аналогії» (І. Ю. Кулагина, В. Н. Калюцький). Мета: діагностика логічних відношень та абстрактних зв'язків [10].

- Опитувальник критичного мислення. Мета: діагностика рівня розвитку логічного мислення [10].

- Авторська анкета з додаткової діагностики критичного мислення старшокласників.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні наукового матеріалу щодо психологічних особливостей формування критичного мислення старшокласників.

Практичне значення роботи полягає в діагностиці, виявленні взаємозв'язків та розробці методичних порад щодо формування критичного мислення старшокласників.

Апробація результатів дослідження.

1) Всеукраїнська науково-практична конференція «Етнодизайн: теорія та практика в сучасному освітньому просторі», 16-17 лютого 2022 року, м. Житомир, Житомирський державний університет імені Івана Франка.

2) III Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір», 12-13 травня 2022 року, м. Запоріжжя, Хортицька національна академія.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (20 найменувань) та чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи складає 51 сторінку, із них – 40 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

В період підліткового віку перед підлітками постають серйозні проблеми та моральні виклики: їм доводиться вирішувати, наскільки важливо добре вчитися, наскільки їм варто пристосовуватися до суспільства, здійснювати вибір переконань та фаху, оцінювати вірогідність тієї чи іншої ситуації та розвивати вміння нестандартно вирішувати задачі. Відбувається формування самостійно мислячої особистості, яка приймає самостійні рішення, спираючись на аналіз, синтез інформації, абстрактні та причинно-наслідкові зв'язки. Ці розумові дії і складають критичне мислення підлітка.

В ході теоретичного дослідження, ми визначили, що особливу роль в процесі розвитку дитини має симбіоз критичного та креативного мислення. Таке явище зумовлене становленням дитини як зрілої особистості, перед якою постають завдання дорослого життя, а в шкільній програмі з'являються нові предмети, що потребують розвитку оригінального мислення. Незважаючи на тісну взаємодію критичності та креативності, виявлену в процесі аналізу наукової літератури, були зафіксовані й чіткі відмінності. У критичному мисленні уявлення про об'єкт менш гнучке, оскільки формується за визначеними критеріями, ніж у творчому; у критичному мисленні використовуються переважно близькі аналогії (предметні), а у творчому – далекі, поповнюються за рахунок збагачення навчального досвіду (знань, прийомів, стратегій та ін.) та життєвого, використання міжпредметних зв'язків та ін.; у критичному мисленні рівень спеціалізації стає вищим, а у творчому – постійно руйнується; у критичному мисленні як правило створюються і перевіряються правильні моделі; а у творчому – не всі ідеї коректні; у критичному мисленні здебільшого є цілеспрямованість окремих дій, а у творчому – можливість кроків заради кроків (без чіткої мети); у критичному мисленні звертається увага на деталі, а у творчому – більш інтуїтивне уявлення про проблему; критичне мислення переважно раціональне, вимагає послідовності та правильності кроків, а у творчому –

переважно використовується дивергентне мислення у різних нерідко неочікуваних, маловірогідних напрямках. Таким чином, критично мислячий учень має високий рівень предметної компетентності, а творчий учень через творчу ініціативну намагається вдосконалити рівень виконання завдання, вийти за межі досвіду і створити новий продукт діяльності.

Враховуючи безперечну важливість критичного мислення та креативності для формування сучасної людини, ми дослідили особливості критичного мислення старшокласників, які займаються творчою діяльністю та виявили такі закономірності:

- серед видів творчої зайнятості підлітків лідерами стали: малювання, танці та вироби власноруч;
- сформовані навички критичного мислення із загальної кількості були виявлені майже у половини досліджуваних віком від 14 до 17 років;
- зафіксований взаємозв'язок між низькою рефлексивністю та низьким рівнем розвитку критичного мислення;
- високий рівень критичного мислення був визначений у дітей, які у своїй діяльності комбінують декілька видів творчої активності;
- домінуюча частина підлітків відчуває труднощі у здійсненні аналізу та формуванні логічних висновків.

У зв'язку з виявленими відсотковими показниками рівнів розвитку критичного мислення та творчих здібностей були складені методичні рекомендації, згідно з якими одними з найкращих методів розвитку критичності є кластер (виокремлення смислових одиниць тексту і їх графічне оформлення в певному порядку у вигляді грони); прийом асоціацій (при з'ясуванні теми, адже учні можуть виказати пропозиції щодо теми заняття, свої асоціації); дерево передбачень (допомагає учням приблизно спрогнозувати сюжет твору, процес вирішення задачі чи проблеми), методи мозкового штурму і т.д. Саме ці прийоми можуть активізувати діяльність підлітків та їх критичне мислення, але вони потребують популяризації в сучасному суспільстві. З метою розвитку креативності використовуються

творчі завдання, які характеризуються нестандартними умовами, дилемою, а отже, й етап розв'язання їх відбувається за допомогою гнучкої моделі або створення нестандартного способу аналізу, вільного асоціювання. Інструментом створення моделі може бути уява. Іншим важливим інструментом розвитку уявлення є схеми, таблиці, які допомагають знайти причинно-наслідкові зв'язки, виділити необхідне, відокремити головне від другорядного, порівняти та сприяють розвитку логічності, критичного та творчого мислення та ін.

Отже, в процесі дослідження нами були проведені теоретичний аналіз літературних джерел, діагностика рівнів розвитку критичного мислення та креативності дітей старшого шкільного віку. Результати експерименту свідчать про необхідність дотримання методичних рекомендацій, популяризації методів розвитку критичного мислення, стимуляції творчої активності дітей та проведення додаткового емпіричного дослідження щодо вивчення шляхів вдосконалення взаємодії критичності та креативності в процесі особистісного зростання.